

horvath.laszlo.10_389_25

AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉS

TÉZISEI

HYPERIDES

ORATIONES OCTO

CUM CETERARUM FRAGMENTIS

HORVÁTH LÁSZLÓ

BUDAPEST, 2025

I. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása

A kitűzött kutatási feladat végcélja Hypereidés kanonizált attikai szónok (Kr. e. 389–322) összes ránk maradt beszédeinek és töredékeinek kritikai kiadása a *Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana* sorozatban. A sorozatot a DeGruyter Kiadó gondozza, ennek megfelelően a felkérést ettől a kiadótól, illetve jogelődjétől kaptam.

Mielőtt röviden bemutatnám Hypereidés műveinek kiadástörténetét és az ebből következő feladataimat, két gondolatot fogalmazok meg a munka jelentőségéről. A Benedictus Gotthelf Teubnertől alapított kiadó, illetve kötetsorozat első kötete 1849-ben jelent meg. A világszerte leginkább elismert klasszika-filológiai (görög és latin szerzők műveit gondozó) kiadványsorozatban klasszikus, a legfelsőbb irodalmi kánonokhoz tartozó görög vagy római szerző kritikai (*editio maior*) kiadása kiemelt jelentőségű megbízatás, rendkívüli tudományos megtiszteltetés. A Teubner-sorozat immár több mint 170 éves fennállása alatt – tudomásom szerint – hasonló felkérést csupán egy magyar klasszika-filológus kapott: Borzsák István. Q. Horatius Flaccus összes művei 1984-ben jelentek meg az akkori politikai helyzet miatt szétszakított Teubner-kiadó keleti felében, Lipcsében.

A középkori kéziratos hagyományban sokáig maradéktalanul elveszettek hitt Hypereidés beszédeinek első, jelentősebb papirusztöredékét 1847-ben találták meg. A következő fél évszázad a szónok szempontjából a nagy felfedezések kora volt. 1892-ig összesen hat beszéd nagyobb részeit sikerült a British Museumnak és a Louvre-nak megvásárolnia. Az egyes újabb leletek első kiadásait egyfelől a töredékek magántulajdonosaitól felkért filológus szakértők, másfelől pedig a fentnevezett múzeumok papiroológus kurátorai gondozták. A tudományos világ fokozott érdeklődését azonban mi sem bizonyítja jobban, mint hogy például az Athénogenés ellen elmondott beszédet két év leforgása alatt négyszer is kiadták francia és német editorok. Két korábbi (1869 majd 1881) kiadást követően Friedrich Blass volt az, aki az 1892 után már nem bővülő corpus egészét, a hat beszédet és a közvetett hagyományban ránk maradt 276 kisebb töredéket 1894-ben, harmadik Teubner-kiadásában egyesítette. Az attikai ékesszólásról páratlan tudással rendelkező (lásd *Die Attische Beredsamkeit* I–III.) Blass teljesítményét aligha lehetett túlszárnyalni. Sir Frederic George Kenyon *oxoniensis* sorozatban megjelentetett újabb összkiadása (1906) a német filológusoktól lesújtó, részben méltatlan kritikát kapott (Karl Fuhr). Christian Jensen az első világháborút megelőzően újra kollacionálta a papiruszokat, és a háború alatt véglegesítette, majd 1917-ben a Teubner új kiadásában megjelentette máig mértékadó kiadását. Az előlapon ez áll: *Hyperidis orationes sex cum ceterarum fragmentis post Fridericum Blass papyris denuo collatis edidit Christianus Jensen*. Jóllehet Jensen valóban vajmi keveset változtatott Blass bevezetőjén, a névmutatón, valamint a fragmentumok kiadásán (ahol több pontatlan hivatkozást is átörökített), önállóan végzett új olvasatai számos új eredményt hoztak. Mindezt elismerve a Teubner-sorozat kiadója a kötet 1963. évi mechanikus utánnyomásában levette a címlapról Blass nevét. A Jensent követő Gaston Colin (1946) Budé-sorozatbéli, fordítással és magyarázatokkal is ellátott kritikai kiadása sok bírálatot kapott. Colin több töredéket személyesen nem kollacionált, sok kiegészítése a hagyományozott szövegmaradványoknak durván ellentmond, összességében a konzervatív gyakorlattól elrugaszkodva elképzelései mentén sok helyen átalakítja a szöveget. Oikonomidés és Arapopoulos egymást kiegészítő összkiadása (1958–1964) elsősorban Oikonomidésnek köszönhetően tartalmaz ugyan érdemi javaslatokat, de voltaképpen a kiadványokat inkább iskolai használatra szánták. Burt Loeb-sorozatbéli (1954) és Marzi (1977) olaszországi kétnyelvű kiadásai pedig néhány kivételtől eltekintve Jensent követik, nem saját olvasatokra épülnek.

A XX. század második felében az 1912–1972 közötti publikációk feldolgozásával, saját kutatásaira is alapozva Gianfranco Bartolini készült újabb kritikai kiadás elkészítésére. Monumentális munkával *Forschungsbericht* készített (1977), és több tanulmányban

szövegkritikai részkérdéseket is elemzett, új olvasatokat javasolt. Bizonyosan hasonló tervekben gondolkodhatott Hermann Wankel is, miként azt résztanulmányai is bizonyítják. A munka megvalósításában azonban mindkettejüket megakadályozta a korai halál (1978 és 1997). Az 1997-ben Londonban megvédett, Hypereidés ókori megítélését tárgyaló PhD-értekezésem (*The Nachleben of Hypereides*) folytatásaképpen Herwig Maehler vetette fel a Hypereidés-papiruszok újrvizsgálásának időszerűségét. Nemcsak az autopszia, hanem a Jensen kiadása óta előkerült újabb, elsősorban oxyrhynchusi töredékek felvétele, valamint a több mint nyolc évtized szakirodalmának feldolgozása, új kritikai szövegkiadásba történő integrálása is aktuálissá vált. Napjainkra a töredékek száma 276-ról 294-re nőtt, a szövegkritikai javaslatokat vagy megjegyzéseket tartalmazó régi és új kiadások és tanulmányok száma pedig megközelíti az 500-at.

Az új kritikai szövegkiadás feladatát azonban az Archimédés-palimpsestus Hypereidés-szövegeinek felfedezése (2005) tette igazán nyomatékosá. Natalie Tschernetska első azonosítását követően 5 kettős foliumról derült ki, hogy korábban ismeretlen Hypereidés-beszédek részleteit tartalmazzák (*Dióndas és Timandros ellen*). Az összesen 320 sornyi „új Hypereidés” közel egyötödével gyarapította a ránk maradt szövegek mennyiségét. A nemzetközi kutatócsoportban végzett hároméves munkám elismeréseképpen a kutatócsoport tagjai a kritikai szövegkiadás és egyben az összkiadásba történő integrálás feladatát rám bízta. (Az összkiadást megelőzően önálló kritikai kiadásban jelentettem meg az „új Hypereidés” szövegeit: 2014 és 2015.)

Kutatómunkám célja, hogy valamennyi Hypereidés-töredék kollacionálásával és a szakirodalom minden vonatkozó tételének feldolgozásával Jensen máig mértékadó kiadásának a szövegét lehetőleg javítsam, illetve az összkiadást az „új Hypereidés” szövegekkel kiegészítve bővítsem, és mindezt a papirologiai szövegkiadások Jensen kiadása után bevezetett leideni szabályrendszerének megfelelően tegyem.

II. Az elvégzett kutatás és feldolgozás módszerei, a források feltárása

A kutatási cél, a kritikai szövegkiadás megvalósítására mindenekelőtt a közvetlen hagyományban ránk maradt Hypereidés-szövegeket tartalmazó papiruszok körét, az egyes tételeket állapítottam meg, majd azokat – kevés kivételtől eltekintve – autopsziával kollacionáltam. A *Mertens-Pack3* (MP³), a *Trismegistos* (TM) és a *Leuven Database of Ancient Books* (LDAB) adatbázisok nyilvántartásai alapján az alábbi papiruszok köthetők Hypereidéshez vagy a beszédeihez. Az egyes hivatkozási számok után közlöm, hogy az adott töredék mely beszéd(ek) részletét tartalmazza, illetve a fragmentumok között hányas számmal került be a kiadásba. A kritikai kiadás részét képezik azon töredékek is, amelyek Hypereidés-testimoniumokat tartalmaznak.

– *Volumen Ardenianum* (P.Lit.Lond. 132 [Brit.Lib. inv. 108 + 115] + Cambridge St. John's College Aa 5.1 Ardenianus + P.Louvre 7169, MP³ 1233, TM 61281, LDAB 2423). Az eredetileg közel 7 méter hosszú tekercs maradványai a *Démostenés ellen*, a *Lykophrón mellett* és az *Euxenippos érdekében* című beszédeket tartalmazzák. A Londonban őrzött töredékeket a British Libraryban (a továbbiakban: BL), a Jensen számára elérhetetlen Babington-töredékeket a cambridge-i St. John' College-ban, az Egger-töredékeket pedig a Louvre-ban tanulmányoztam. A Démostenés-beszédhez tartozó Tanckok-töredékeknek csupán a másolata érhető el a BL-ben, ezért azokat MSI fényképezési technikával készültem lefényképeztetni, de azokat a BL munkatársai az őrzési helyükön, Fleetwood-ban (Lancaster) nem találták meg.

– *Volumen Londinense* (P.Lond.Lit. 134 [Brit.Lib. inv. 134], MP³ 1234, TM 61289, LDAB 2431). A *Philippidés ellen* című beszéd töredékeit tartalmazza. A Londonban őrzött töredékeket a BL-ben kollacionáltam.

– *Volumen Parisinum* (P.Louvre inv. 9331 + 10438, MP³ 1235, TM 61288, LDAB 2430). Az *Athénogenés ellen* című beszéd töredékeit tartalmazza. Marc Étienne, Conservateur au Département des antiquités égyptiennes au Musée du Louvre támogatásával a töredékeket két alkalommal is a Louvre raktárában kollacionálhattam.

– *Volumen Stobartianum* (P.Lit.Lond. 133 [Brit.Lib. inv. 98], MP³ 1236, TM 61282, LDAB 2427). A *Halotti beszéd* töredékét tartalmazza. A Londonban őrzött töredékeket a BL-ben kollacionáltam.

– P.Oxy. 682 (MP³ 2546, TM 61284, LDAB 2426). A 294. töredéket tartalmazza. Egykori őrzési helye: Edinburgh, University Library, mára elveszett, nem láttam.

– P.Oxy. 1607 (MP³ 2500, TM 61285, LDAB 2427). A *Lykophrón mellett* című beszéd deuterologionjának részleteit tartalmazza, bizonyosan nem Hypereidés műve, de a Lykophrón-eshoz tartozik. Őrzési helye: London, British Library, Pap 2468, fényképfelvételen tanulmányoztam.

– P.Oxy. 1800 (MP³ 2070, TM 63888, LDAB 5102). Hypereidés életrajzának töredékét is tartalmazza (frg. 8). Őrzési helye: Papyrology Rooms, Art, Archaeology and Ancient World Library, Oxford (Sackler Library), helyben kollacionáltam.

– P.Oxy. 1804 (MP³ 2128, TM 64147, LDAB 5366). A frg. 66-hoz tartozó bejegyzést tartalmazó lexikai szöveget. Őrzési helye: Papyrology Rooms, Art, Archaeology and Ancient World Library, Oxford (Sackler Library), helyben kollacionáltam.

– P.Oxy. 2464 (MP³ 2499 TM 61287 LDAB 2429). A frg. 96-ban közölt töredék. Őrzési hely: London, British Library, Pap 3047, fényképfelvételen tanulmányoztam.

– P.Oxy. 2686 (MP³ 1235.1, TM 61283, LDAB 2425). A frg. 186-ban közölt töredék. Őrzési helye: Papyrology Rooms, Art, Archaeology and Ancient World Library, Oxford (Sackler Library), helyben kollacionáltam.

– P.Oxy. 3360 (P. Coll. Youtie 1 3, MP³ 1236.1, TM 61286, LDAB 2428). Hypereidés beszédeinek incipitjei és címlistája (töredék). Őrzési helye: Papyrology Rooms, Art, Archaeology and Ancient World Library, Oxford (Sackler Library), helyben kollacionáltam.
– PHerc. 1021 (TM 62441, LDAB 3614). A frg. 8-ban közölt töredék. Őrzési helye: Biblioteca Nazionale di Napoli 108454/1009, Fabrizio Diozzi, Conservator and Librarian of the Centro Internazionale per lo Studio dei Papiri Ercolanesi “Marcello Gigante” (Officina dei Papiri Ercolanesi) – Biblioteca Nazionale di Napoli támogatásával és az MSI-jogtulajdonos Roger T. Macfarlane, Brigham Young University, Provo, Utah, USA szíves engedélyével a PHerc. 1021 MSI-felvételeit megkaptam és tanulmányozhattam.

A papirusztöredékeken ránk maradt szövegek helyreállításához sok esetben szükséges volt a kiadások történetének feltárása is. Így volt ez a *Démostenés ellen* című beszéd esetében (elsősorban a megvásárlása előtt alighanem szándékosan is szétszabdalt darabok összetartozásának megerősítéséhez), leginkább azonban az *Athénogenés ellen* című beszéd részeinek pontosabb egymáshoz illesztésében volt hasznos. A Louvre-ban levéltári kutatásokat is végeztem, hogy az Athénogenés-beszéd megvásárlásának, majd kiadási folyamatának viszontagságos történetét pontosan feltárjam, majd a segítőkész kurátor segítségével az elveszettnek hitt töredékeket (összetört üvegtáblák maradványaival a raktári szekrényben) megtaláljam, és azokat azonosítsam, valamint sok esetben a lacunák pontos méretét, a felragasztások miatt keletkezett pontatlanságokat megállapítsam. Fentiekről önálló tanulmányokat írtam.

Az Archimédés-palimpsestus Hypereidés-foliumainak kiolvasásához az anonimitását őrző amerikai magántulajdonos tudománypártoló támogatása segített. A 2006-ban a British Academy-től a megfejtésre összehívott öt nemzet képviselőiből álló, nemzetközi kutatócsoport tagjaként ugyanis ún. külső winchesteren magam is megkaptam a foliumok nagy felbontású MSI-felvételeit. Az általam létrehozott magyar, Eötvös collegiumi kutatócsoport munkájáról és a későbbi munkám eredményeiről több helyen beszámoltam, illetve azokat hűen dokumentálta az a két iratfolyóméternyi kinyomtatott elektronikus, illetve postai levelezés, amelyet az Eötvös Collegium Mednyánszky Dénes Levéltárában helyeztem letétbe – a kivételes jelentőségű filológiai felfedezés hiteles – későbbi, tudománytörténeti kutatására. Az amerikai tulajdonos és Will Noel, a Walters Art Museum néhai kurátora megtisztelő, kizárólagos meghívására a kutatás későbbi szakaszában a kéziratot autopsziával is tanulmányozhattam a marylandi Baltimore-ban.

A kritikai szövegkiadásban, a Blass és Jensen teremtette német hagyományt követve a töredékek megtalálási időrendje (az Archimédés-palimpsestus esetében a kikövetkeztethető kódexbéli beosztás) szerint rendeztem a nagyobb részeiben ránk maradt nyolc beszédet. A sorrendet nem változtattam meg a beszédek többé-kevésbé bizonyítható (általam is vizsgált) időrendje alapján, miként azt Kenyon az angolszász hagyományban és részben Colin tette. Az eltéréseket a kiadás *Concordances* fejezetében feltüntettem.

A szövegek megállapításával párhuzamosan feldolgoztam az elmúlt közel 180 év alatt keletkezett – Hypereidés szövegeire vonatkozó – fent említett filológiai, ókortörténeti tanulmányokat, illetve szövegkiadásokat. A vonatkozó szakirodalomról a korábbi kiadások és meghatározó monográfiák (Engels [1993], Whitehead [2000]), illetve a papirologiai adatbázisok alapján tájékozódtam. A publikációkat eleinte nagyjából személyesen, könyvtárakban olvastam és fénymásoltam, később pedig – különösen a legrégebbi, nehezen megtalálható tételek esetében – az internet segítségével értem el, illetve a szolgáltató könyvtárak támogatásával könyvtárközi kölcsönzéssel rendeltem meg. A közvetett hagyományban ránk maradt töredékek esetében az egyes kiadások kiadóinak kódexolvasatait

horvath.laszlo.10_389_25

úgy közöltem, hogy a kódex betűjele után zárójelben megjelöltem a felelős kiadó nevét is. Kiemelt esetekben az olvasatokat magam is ellenőriztem a *Pinakes* adatbázisban elérhető digitális másolatokon.

III. Az új tudományos eredmények tételes összefoglalása

Az új tudományos eredményeket két nagyobb csoportra lehet osztani. Az egyik az Archimédés-palimpsestusban megtalált szövegek kiolvasása, kiadása és értelmezése, a másik a Jentsől már kiadott papiruszok újbóli kollacionálásából született eltérő olvasatok és történeti-filológiai magyarázatok.

Az Archimédés-palimpsestusban ránk maradt ún. „új Hypereidés” 320 sorának kiolvasásában és helyreállításában elért eredményeket a szövegkiadás vonatkozó része egyértelműen mutatja. (A részt vevő kutatók hozzájárulásának mértékét, beleértve a saját szerepvállalásomat pontosan dokumentálja a fent említett archivált levelezés, illetve az Eötvös Collegium és az ELTE Informatikai Kar hallgatóitól és oktatóitól a közös munkára fejlesztett <https://hypereidoc.elte.hu/hypereides.html> ún. metaadatai.) A szöveggel kapcsolatos legfontosabb értelmezési eredmények, amelyek a szövegkiadás apparatusában is helyet kaptak:

- a Dióndas-beszéd (or. VII) Kr. e. 334 január–március időszakra történt datálása, amelyet a nemzetközi szakirodalomban elfogadnak szemben Peter Rhodes Kr. e. 334 őszi keltezésével. (Legújabban [2025-ben] R. J. Lane Fox részéről született ettől eltérő javaslat [Kr. e. 331] is, ami azonban kevésbé meggyőző, válaszomat és ellenérveimet magyarul az *Antik Tanulmányok* 2026. évi első fasciculusában, angolul pedig az *Acta Antiqua Hungarica* hasábjain közlöm.)
- A pontos keltezés alapján bebizonyosodott, hogy a vád benyújtása és a törvényszéki per megtörténte között négy év telt el. Hasonló halasztás történt Aischinés Démosthenés ellen benyújtott keresetének ügyében, amelynek jogi hátterére korábban nem született kellő magyarázat. Hypereidés vádlójának, Dióndasnak a beszédben olvasható notórius feljelentői tevékenysége alapján immár sikerült rámutatni, hogy akár tucatnyi kezdeményezett per esetében is számos kifogást lehetett találni a tárgyalás – megfelelő politikai időpontot kiváró – halogatására.
- A szöveg helyreállítása során számos szövegszerű és gondolati párhuzamra mutattam rá a Dióndas-beszéd és Démosthenés *Koszorú* című beszéde között. A beszédek pontos keltezése miatt is egyértelműen bizonyítható, hogy Porphyrios állításával (lásd or. VII bevezető testimoniumok) ellentétben nem Hypereidés vett át (az ókori megfogalmazás szerint „lopott”) Démosthenéstől. Másfelől az állítás megfordítva sem igaz. A két szónok-politikus csaknem egy évtizeden át szoros együttműködésben formálta politikai apológiájuk elemeit. Közös gondolat- és érvrendszerrel van szó, amelyből időről időre mindketten merítettek. Utóbbiak egyik legékezebb példája a „hazaárulók névsora”, amely Hypereidésnél (or. VII [21] 173^r 32 skk.) bukkan fel először, majd Démosthenésnél teljeseedik ki (XVIII 285), és a klasszikus kori irodalomban másutt nem fordul elő.
- A téma szaktekintélyei között elfogadottá vált az a kutatási eredményem is, miszerint a Dióndas-elleni beszéd, pontosabban a törvényszéki per lefolytatásának közvetlen előzménye Hypereidés Philippidés elleni beszéde, amelynek alapján a makedónbarát politikust örökre száműzték a politikai közéletből. A Kr. 336-ban, a Dióndas-beszéd előtt másfél, két évvel lezajlott politikai leszámolás ellenreakciót váltott ki Hypereidésszel szemben. A két beszédben ránk maradt és általam tételesen kimutatott gondolati elemek (különösképp a vádlók kísérlete, hogy a bírák a múltbéli eseményeket megtörténtük történelmi körülményeiből kiragadva ítéljék meg) a Philippidés-beszéd és a Dióndas-beszéd közötti ok-okozatot bizonyossá teszik.
- Hypereidés a Dióndas-beszédben látszólag új adatokat közöl a perzsaellenes ütközetekben részt vett athéni hajók számáról (or. VII. [13] 145^v 12 skk.). Hasonlóképp, közvetve számszerűsíthető adatokat mond a Korinthosi Szövetség keretében a Philippostól majd Alexandrostól vezetett perzsaellenes hadjárat kötelezően elvárt, illetve szerződésbe foglalt athéni egységeiről (or. VII [14] 144^f 32 skk. és [27] 175^v 11 skk.). Előbbivel kapcsolatban bizonyítottam, hogy a szónok Hérodotos számait használja fel, de a történetíró két közlésének

a valós számait összemossa, kisebb szövetségi összlétszámmal ugyanakkor a nagyobb athéni egységgel számol, így lesz hangzatos az arány: 2/3–1/3 a teljes flottán belül Athén javára. A Korinthosi Szövetség hadseregének kötelező athéni kontingensével kapcsolatban a vonatkozó irodalmi és feliratos források teljes körű elemzésével megállapítottam, hogy Alexandros inváziós seregébe milyen, viszonylag kis létszámú seregetestet vártak.

A Jentsentől már kiadott papiruszok szövegeiben az új vagy a mértékadó kiadástól eltérő olvasatok és az azokhoz kapcsolódó – új tudományos eredményeket jelentő – magyarázatok köréből az alábbi négyet emelem ki.¹ A beszédek tartalmával kapcsolatos jelentős eredmények a papiruszokon ránk maradt corpus 4/5-ét érintik (a Lykophrón-beszéd rövid töredékével és a Luciano Canfora nyomán általam nem hitelesnek tartott *Halotti beszéddel* kapcsolatban csupán kisebb javítások születtek.)

– A *Démostenés ellen* című beszéd XXVIII és azt követő columnáinak értelmezése a Dióndas-beszédben foglaltak alapján. Az or. I col. XXVIII 14 skk. helyen a papiruszon *lacuna* van, a szöveg részben elveszett, részben pedig eltűnt. Utóbbival kapcsolatban Blass szabatosan az *evanueré* kifejezést használja, Jentsennél azonban mindenütt, így itt is, *desunt* szerepel, azaz „hiányzik, elveszett”. A két közlés természetesen nem jelentheti ugyanazt, valójában az íráshordozó megmaradt, de a betűk lekoptak. Az általam megrendelt MSI-felvétel készítésének lehetősége meghiúsult, mert a töredék az őrzési helyéről eltűnt. Hypereidés a még kiolvasható sorokban – a nép irántuk, azaz Hypereidés és Démostenés iránt érzett egykori, töretlen bizalmát ecseteli, hogy ezzel is Démostenés hálátlanságát hangsúlyozza később – és arról beszél, hogy a politikai és katonai kudarcot követően, a chairóneiai ütközet után Démostenés és ő maga is az athéni politika tevékeny részese maradhatott. Felszólalhattak a népgyűlésen és a nép meghallgatta politikai javaslataikat, érveiket. A kiesett szövegrészt követően pedig kiemeli, hogy a δῆμος valakit (a név elveszett) a teljes közigazgatás vezetőjévé tett meg. Mindezt abban a hiszemben, hogy neki, ti. a népnek „tőlünk” (ismét ἡμῶν) hálában lesz része.

A ὑπεριδῶν [χ]άριν α[ὐ]τῶι παρ’ ἡμῶν ὀφείλεσθαι, ὅπερ δίκαιον ἦν. – „mert teljes joggal úgy vélekedett, hogy hálával tartozunk neki” (col. XXVIII 20–23) megfogalmazást ugyanis másképp értem, mint a korábbi kiadók és fordítók. Miként azt Blass a 11. sorban olvasható ΑΥΤΩΙ névmással tette, úgy magam is visszaható névmásként értem a 21. sorban szereplő ΑΥΤΩΙ-t is. Tehát nem α[ὐ]τῶι, miként mindenki más (így Jensen kiadásában is), hanem α[ὐ]τῶι. A gondolat ennek megfelelően így értendő: a nép azt feltételezte, hogy ha Démostenést megválasztja és a makedónellenes politikusokat, így Hypereidést is a kudarc ellenére támogatja, hálával tartoznak (majd) ezek neki, azaz mindent megtesznek érte (jól sáfárkodnak hivatalukban stb.). Ami rendjén (elvárható, ti. igazságos elvárás) is volt. Az eddigi α[ὐ]τῶι olvasat esetében a névmást a *lacunában* elveszett személyre, Démostenésre (vagy Lykurgosra?) kell vonatkoztatni a παρ’ ἡμῶν (col. XXVIII 22) alatt pedig Hypereidést és a nép együttesét kellene értenünk, tudniillik a nép úgy vélte, hogy mi (azaz a nép, köztük Hypereidésszel) hálával tartozunk neki, azaz Démostenésnek (vagy Lykurgosnak?). Utóbbi megoldással szemben több megfontolás is felmerül. Egyrészt az, hogy Hypereidés a „mi” névmást ebben a fejezetben következetesen kettejükre, azaz Démostenésre és magára érti. A col. XXVIII 1. és a 25. sorban a παρ’ ἡμῶν-t (ugyanitt a 23. sorban) közrefogva ἡμᾶς és ἡμῖν szerepel – véleményem szerint – bizonyosan a két politikusra vonatkoztatva.

Vajon hogyan lehetett az athéni nép a magasztos eszmények és tettek elismerése mellett *valóban hálás* egy kudarcba fulladt politikáért, amely háborús vereséghez vezetett? Nem inkább arról van szó, hogy további bizalmat szavazott, és arra számított, hogy ezért majd hálás lesz a korábban egyszer már elbukott politikus? Véleményem szerint a gondolatmenet egysége

¹ Eredményeimet a kritikai szövegkiadásban közölt főszöveg és a hozzá tartozó apparatusok vonatkozó helyei mellett önálló tanulmányokban is közöltem magyar és idegen nyelven egyaránt, lásd a Tézisek IV. fejezetét.

alapján tehát ezen $\pi\alpha\rho' \eta\mu\omega\nu$ (col. XXVIII 22) mögött is Démosthenést és Hypereidést kell értenünk. Azaz a *lacunában* kiesett személy neve, akit közigazgatási vezetővé tettek meg, minden bizonnyal Démosthenés lehetett. A szakirodalomban csaknem egyeduralkodó álláspont szerint azonban ez a személy Lykurgos volt. Saját, történelmi megfontolásai alapján ennek David Lewis mondott ellen, aki *postumus* tanulmányában ez idáig szinte egyedül állt ki amellett, hogy a szövegben Démosthenés neve szerepelt. A szövegkritikai megoldás azt az ókortörténeti kérdést is lezárja, hogy Lykurgos Kr. e. 336-ban és nem korábban vette át a város gazdasági irányítását.

– Az *Euxenippos védelmében* című beszéd col. XX. 20. sorának és azt követő szakaszoknak az értelmezése, a beszéd keletkezésének pontosítása, illetve megállapítása. A beszéd korábbi datálását meghatározó Domenico Comparetti álláspontjával szemben Olympias, Alexandros anyja nem Molossia „hivatalos” uraként (tehát Kr. e. 331 után [?]) nehezményezte leveleiben az athéniak Dióné kultuszával kapcsolatos dódonéi jámbor igyekezetét, a kultuszszobor felékesítését, hanem ottani származása és vallásos kötődése okán. Olympias önnön „statusát” (tudniillik „a terület, Molossia az övé”, col. XX 20 sk.) általában molossos származása és istenfélő lelkülete szerint írta és határozta meg. Így tehát mindebből nem következik az, hogy Olympias a kijelentés, azaz a levelek megfogalmazása idején királynő vagy régens lett volna Molossiában.

A beszéd szövegében előforduló *praesens perfectum* alakokat helytelen múlt idővel fordítani, mindhárom alak (or. III col. XXII 25 skk), a klasszikus nyelvhasználatnak megfelelően jelen állapotot tükröz, javításuk szükségtelen. Mindebből az következik, hogy mindhárom személy (Aristophón, Diopethés és Philokratés), akiket Hypereidés korábban beperelt, a beszéd elhangzásakor még élt. Aristophónt Hypereidés Kr. e. 362-ben vádolta be. A per pontosan keltezhető. Engels a Comparetti-féle elfogadott keletkezés miatt a $\gamma\epsilon\gamma\eta\tau\alpha\iota$ igealakot múlt időnek igyekszik értelmezni, jöllehet erre semmilyen nyelvi kényszer nincs. Másfelől a $\omicron\upsilon\tau\omicron\varsigma$ névmás is inkább arra utal, hogy Aristophón él. Ha halott volna, $\epsilon\kappa\epsilon\iota\upsilon\varsigma\tau$ várnánk. A Diopethés elleni pert a feliratokból ismert tevékenységei alapján lehet bizonytalanul a Kr. e. 340-es évek második felére datálni. A politikus befolyása a papiruszon ránk maradt megfogalmazás szerint azonban szemlátomást az Euxenippos-beszéd elhangzásakor sem szűnt meg. A $\delta\epsilon\iota\nu\omicron\tau\alpha\tau\omicron\varsigma$ $\delta\omicron\kappa\epsilon\iota$ $\epsilon\acute{\iota}\nu\alpha\iota$ megfogalmazást ugyanis csak modern szövegkiadói döntés helyezte múlt időbe $\langle\epsilon\rangle\delta\omicron\kappa\epsilon\iota$. Bár Jensen a javítást elfogadta, és ezáltal az alakot és a múlt időt mértékadó kiindulóponttá tette a történészek számára, az igényes, belső javítások sorát is felvonultató papirusz szövegét itt sem kell megváltoztatni. A Philokratésre vonatkozó szövegrészlet esetében a megelőző két példához hasonló filológiai beavatkozási kísérletek történtek. A papiruszon ránk maradt görög szöveg ismét egyértelmű: a $\kappa\acute{\epsilon}\chi\eta\tau\alpha\iota$ és a $\upsilon\pi\eta\rho\acute{\epsilon}\tau\alpha\iota$ alakok (*praes. perf* és *praes. ipf.*) jelen állapotot és jelen cselekvési folyamatot írnak le. A $\upsilon\pi\eta\rho\acute{\epsilon}\tau\alpha\iota$ alakot indokolatlanul *praes.* vagy *praet. perf.* alakká változtatni a múlt idő erőltetett érvényesítése érdekében: $\upsilon\pi\eta\rho\acute{\epsilon}\tau\eta\kappa\epsilon$ vagy $\upsilon\pi\eta\rho\epsilon\tau\acute{\eta}\kappa\epsilon\iota$, miként azt Schneidewin, illetve Cobet nyomán több későbbi szövegkiadó is megtette.

Az Euxenippos-beszédhez kötődő óróposi kérdés, a terület rendezése, illetve újrendezése, a szentély jövedelmének biztosítása és az ahhoz szorosan kapcsolódó per legfeljebb egy-két évvel az Athénhoz csatolás után (Kr. e. 335) lehetett igazán időszerű, nem Kr. e. 331 után, ahogy eddig gondolták.

– A *Philippidés ellen* című beszéd (or. IV) keletzése. A korábban megkérdőjelezhetetlennek tűnő olvasatok alapján több mint száz éven át folyt a vita a kérdéses beszéd keletzéséről. Az eltérő értelmezések (a beszéd Kr. e. 336 előtt vagy után, azaz Philippos életében vagy halála után hangozott el) kiindulópontját jelentő kulcsszó azonban, a Blass és Kenyon szerinti $\upsilon\pi[\epsilon\acute{\iota}\lambda\eta]\phi\alpha\varsigma$ (Jensennél már $\upsilon\pi\epsilon\acute{\iota}\lambda\eta\phi\alpha\varsigma$) nem állja meg a helyét, érthetetlen jelenség, hogy a

kiadók miként láthatták bele biztos olvasatként a ὑπολαμβάνω ige *praesens perfectum*át. A papirusz vizsgálata alapján ugyanis csupán ennyit láthatunk: [[o]]†προσφας†, az új olvasatot a kiadás *textus*ába is felvettem. A szót többször javították, részben átsatírozták, helyreállítása reménytelen. Mindazonáltal a lehetséges *verbum finitum*ok múlt idejű alakok, a beszéd tehát Philippos halála, Kr. e. 336 után hangzott el. Az új olvasatot kérésemre Herwig Maehler személyesen ellenőrizte és azt megerősítette.

– Az *Athénogenés ellen* című beszéd (or. V) harminchárom helyének javított vagy új olvasata egyikeként a vádlott troizéni tevékenységét leíró *locus* helyreállítása, a történelmi események pontosítása. Hypereidés egy adásvételi szerződésben csalással és nagy vagyoni károkozással vádolt Athénogenést a makedónellenes háborúban tanúsított viselkedésének részletes leírásával igyekszik befeketíteni az athéni bírák előtt. A chairóneiai ütközet előtt cserben hagyva a várost Troizénba menekült, ahol minden bizonnyal a makedónoknak köszönhetően vezető lett, és számos gonosztettet követett el a polgárokkal szemben. A col. XVI első sorában a fokozásnak megfelelően e cselekedetek legborzasztóbb zárása következik, amit azonban a kiadók korábban nem tudtak szövegszerűen helyreállítani. A Louvre-ban biztosított kivételes körülményeknek köszönhetően (két alkalommal többnapos autopszia), valamint a papirusz kiadástörténetének levéltári adatok alapján is végzett vizsgálatával – amelyből világossá vált, hogy a töredékek több helyen valóban rosszul vannak felragasztva, a lacunák mérete nem valós – sikerült a helyreállítás. Athénogenés teljhatalma birtokában a troizéni fellegvárban makedón helyőrséget helyezett el: φρουρὰν δὲ ἀκ[ροπόλει] ἐγκατέστη[σεν]. Athénogenés tette tökéletesen illeszkedik az események azon sorába, amelyek a Peloponnésoson a chairóneiai ütközet után történtek, több városban nemcsak hatalomváltás következett be, hanem a makedónok egy-egy kegyence kegyetlenkedett, illetve helyőrségek is megjelentek. (Pl. Chairón Pellénében, akiről ugyanebben a szellemben Hypereidés is beszél egyik szónoklatában, lásd frg. 8.)

IV. A doktori mű témaköréből készült saját publikációk jegyzéke

- , The Lost Medieval Manuscript of Hyperides, *AAHung*, 38, 1998, 165–173.
- , The Hyperides Corvina, in Kovács P. – Szovák K. (szerk.), *Infima aetas Pannonica, Studies in Late Medieval Hungarian History*, Budapest, 2009, 29–59.
- , Eine fragwürdige Lesart (Hyp. IV. Kol. 8), *AAHung*, 44, 2004, 163–170.
- , Egy új hapax?, in Horváth L. – Laczkó K. – Mayer Gy. – Takács L. (szerk.), *Genesis. Tanulmányok Bollók János emlékére*, Budapest, 2004, 627–636.
- , Komikus áthallások a szónoki érvelésben. (Hypereidész Athénognész elleni beszédének felépítése), *AntTan*, 50, 2006, 33–56.
- , Hypereides' Rede gegen Athenogenes und die zeitgenössische Komödie, *WS*, 120, 2007, 25–34.
- , N. Tchernetska – E. Handley – C. Austin, New Readings in the Fragment of Hyperides' Against Timandros from the Archimedes Palimpsest, *ZPE*, 162, 2007, 1–4.
- , Chr. Carey – Gy. Mayer – M. Edwards – F. Farkas – J. Herrman – T. Mészáros – P. J. Rhodes – N. Tchernetska, Fragments of Hyperides' Against Diondas from the Archimedes Palimpsest, *ZPE*, 165, 2008, 1–19.
- , Note to Hyperides In Timandrum, *AAHung*, 48, 2008, 121–123.
- , Dating Hyperides' Against Diondas, *ZPE*, 166, 2008, 27–36.
- , Addenda to Hyperides' Against Diondas, *ZPE*, 166, 2008, 35–36.
- , The Vicissitudinous History of the Athenogenes-Papyrus and its Edition, *AAHung*, 49, 2009, 507–522.
- , Az Athénogenész-papirusz első kiadásának története, in Fodor Gy. – Sarbak G. (szerk.), *Ünnepi kötet Maróth Miklós hetvenedik születésnapjára*, Budapest, 2013, 57–71.
- , Hyperidea, *BICS*, 52, 2009, 187–222.
- , Neue historische Daten bei Hypereides, *AAHung*, 49, 2009, 127–139.
- , Athéni hajók a perzsaellenes háborúkban, in Bangha, I. – Mészáros, T (szerk.), *A Danubio usque ad Gangen, klasszika-filológiai, indológiai és magyar kultúrtörténeti tanulmányok a 80 éves Vekerdi József köszöntésére*, Budapest, 2009, 98–107.
- , Hyperidis contra Diondan: Editio critica, *AAHung*, 50, 2010, 389–400.
- , Perhalasztás Athénban: a γραφή παρανόμων időzítése, *AntTan*, 57, 2013, 249–257.
- , The Postponement of the Trial by Jury in Athens. The Timing of the γραφή παρανόμων, in Chr. Carey – I. Giannadaki – B. Griffith-Williams (edd.), *Use and Abuse of Law in the Athenian Courts*, Mnemosyne Supplements, History and Archaeology of Classical Antiquity, 419, Boston (MA)–Leiden 2018, 132–145.

- , Az Alexandrosszal kötött szerződés (Corpus Demosthenicum XVII.), a szerződés kérdéséhez, *AntTan*, 57, 2013, 81–91.
- , Bemerkungen zur Rede XVII im Corpus Demosthenicum: Hypereides als Verfasser (?), in H. Bannert – J. Gruskova (edd.), *Demosthenica libris manu scriptis tradita: Studien zur Überlieferung des Corpus Demosthenicum. Internationales Symposium in Wien, 22.–24. September 2011*, Wien, 2014, 73–80.
- , *Der „Neue Hypereides“*, *Textedition, Studien und Erläuterungen*, Berlin–München–Boston, 2014.
- , *Az új Hypereidés*, Budapest, 2015.
- , Drámai elemek a szónoki érvelésben, *AntTan*, 60, 2016, 71–76.
- , Dramatic Elements as Rhetorical Means in Hyperides' Timandrus, in A. Markantonatos – E. Volonaki (edd.), *Poet and Orator, a Symbolic Relationship in Democratic Athens*, Berlin, 2019, 339–346.
- , Hypereidés beszéde Phryné védelmében. A töredékek új kritikai kiadása és értelmezése, *AntTan*, 62, 2018, 237–251.
- , The Ultimate Evidence: Hyperides in Defence of Phryne: Notes for the New Critical Edition of the Fragments, in Chr. Carey – M. Edwards – B. Griffith-Williams (edd.), *Evidence and Proof in Ancient Greece*, Cambridge, 2024, 184–197.
- , A legújabb Hypereidés-testimonium, *AntTan*, 63, 2019, 213–229.
- , Die neu entdeckten Hypereides-Fragmente aus Herkulaneum. Reflexionen, in E. Juhász (ed.), *Byzanz und das Abendland VII, Studia Byzantino-Occidentalia*, Budapest, 2021, 163–185.
- , Hypereidés Euxenippos mellett, Polyeuktossal szemben hazaárulás ügyében, *AntTan*, 64, 2020, 1–13.
- , Hypereides: Verteidigungsrede für Euxenippos gegen Polyeuktos wegen Landesverrats – Zur Frage der Datierung, *AAHung.*, 64, 2024, 365–379.
- , Hypereidés Démosthenés ellen című beszédének töredékei, *AntTan*, 66, 2022, 135–152.
- , Neuere Überlegungen zu Hypereides' Rede gegen Demosthenes im Spiegel der Textkritik. Ein philologisches „Wiederaufnahmeverfahren“ über col. XXVIII sqq., *AAHung.*, 62, 2022, 131–144.
- , Hypereidés Démosthenés ellen című beszédének értelmezéséhez (col. XXVIII skk.), *AntTan*, 66, 2022, 201–214.
- , Harminchárom eltérő vagy új olvasat Hypereidés Athénogenés elleni beszédében, *AntTan*, 67, 2023, 55–70.